philosophy.

Key words: *synthesis, analysis, principle of the sufficient reason, normative principles, practical logic, architectonic research, physics and metaphysics, science and religion.*

УДК 130.2 (316.32) + 347.211

Стовпець О. В.
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

СПЕЦИФІКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ NBIC-КОНВЕРГЕНЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Анотація. *В даній статті з позицій соціальної філософії аналізується специфіка інтелектуальної діяльності – тобто діяльності, що має творчий характер та може бути пов'язана зі створенням об'єктів права інтелектуальної власності – в контексті NBIC-конвергенції. Вивчення самого феномену NBIC-конвергенції (як сучасної парадигми розвитку культури інтелектуальної діяльності) виконується в рамках монографічного соціально-філософського дослідження інституту інтелектуальної власності – одного з ключових соціальних інститутів постіндустріального суспільства.*

Ключові слова: *інститут інтелектуальної власності, NBIC-конвергенція, інтелектуальна діяльність.*

Актуальність соціально-філософського дослідження специфіки інтелектуальної діяльності в умовах NBIC-конвергенції обумовлюється тим, що новітні тенденції у розвитку інформаційної, науково-технічної, пізнавальної та інших різновидів інтелектуальної діяльності принципово впливають на весь інститут інтелектуальної власності. Разом з тим, існують т.зв. «класичні стандарти» права інтелектуальної власності, котрі майже не зважають на зазначені вище тенденції. Це природно породжує цілий комплекс суперечливих моментів як філософського, так і соціально-економічного та юридичного характеру. Оскільки в даній статті інститут інтелектуальної власності цікавить нас, головним чином, як соціальний інститут (один з найважливіших для постіндустріального суспільства), а не як інститут цивільного, господарського або інших галузей права, то проблема інтелектуальної діяльності в окреслених умовах має стати предметом соціально-філософської рефлексії.

Мета дослідження – системно розглянути феномен NBIC-конвергенції як сучасної парадигми розвитку культури інтелектуальної діяльності. Це, на наш погляд, сприятиме кращому розумінню об'єктивних факторів трансформації інституту інтелектуальної власності в епоху постіндустріалізму і постмодерну.

Від самого початку необхідно зробити застереження, що в аналізі специфіки інтелектуальної діяльності, а також – значення науки, техніки, технологій у розвиткові культури інформаційного суспільства нас, перш за все, хвилюють культурні репрезентації цих феноменів, а не їхні об'єктивні характеристики з точки зору філософії науки або ж самої професійної наукової спільноти. Нашим основним завданням є виявлення того, як зміни в сучасній структурі інтелектуальної діяльності впливають на інститут інтелектуальної власності, який розглядається в якості одного з ключових соціальних інститутів в динаміці розвитку культури постіндустріального суспільства. Однак спершу звернемося до аналізу питання про початок «сучасної науки» як основи сучасної інтелектуальної діяльності.

Вважатимемо початком сучасного формату науки та інтелектуальної діяльності в цілому (тобто зміною парадигми індустріальної цивілізації, коли зусилля науки були спрямовані на максимізацію результатів, отриманих в ході дослідження

і використання окремих неорганічних і органічних ресурсів навколишнього середовища) момент зміни світогляду мислячого співтовариства. Дана зміна призвела до розуміння навколишнього середовища як єдиної біологічної, інформаційної та екологічної системи. У цьому контексті (як і в контексті культури інформаційного суспільства) велике значення мають відомі ідеї В. Вернадського про ноосферу, на яку перетворюється біосфера XX століття і котра формується, насамперед, внаслідок якісної зміни характеру інтелектуальної діяльності, і заснованої на ній соціальної праці людства.

«Культурна цивілізація» В. Вернадського, утворюючи ноосферу, всіма корінням зв'язується з цією земною оболонкою, чого раніше в історії людства в скількинебудь порівняному ступені ще не було. Описуючи об'єднання людства в «культурну цивілізацію» в термінах «мегасинтезу» і «планетизації людини», П. Тейяр де Шарден стверджує, що зазначені процеси проявляються в розвитку ноосфери, яка прагне стати однією замкнутою системою, де кожен елемент бачить, відчуває, бажає, страждає так само, як і всі інші, й одночасно із ними. Вся ноосфера представляється як гармонізована спільність свідомостей, еквівалентна свого роду надсвідомості: «Земля не тільки покривається міріадами думок, але й огортається єдиною мислячою оболонкою, що утворює функціонально єдину велику думку в космічному масштабі. Безліч індивідуальних мислень групується і посилюється в акті спільного одностайного мислення» [1, с. 258]. На думку П. Тейяра де Шардена, на шляху розвитку ноосфери постануть серйозні кризи. Можливо, одну з таких криз ми спостерігаємо сьогодні в сфері інтелектуальної діяльності. Вона пов'язана з тим комплексом протиріч, які існують в нинішньому цивілізованому суспільстві у зв'язку із юридичною зарегламентованістю використання результатів інтелектуальної діяльності, що, в свою чергу, обумовлено правовою природою суспільних відносин в сфері інтелектуальної власності. Однак це – тільки один з аспектів кризи.

П. Сорокін віддзеркалює цю кризу в термінах двоїстого соціокультурного процесу, який виражається, з одного боку, в наростаючому занепаді чуттєвої культури, суспільства і людини, з іншого, – у виникненні і поступовому зростанні перших компонентів нового ідеаціонального соціокультурного ладу [2]. На думку П. Сорокіна, в інтелектуальній діяльності цей двоїстий процес знайшов відображення, по-перше, у посиленні руйнівної потужності морально безвідповідальних наукових досягнень чуттєвого типу; і, по-друге, у перетворенні фундаментальних наукових теорій в морально відповідальному (ідеаціональному) напрямку. У цій новій идеаціональній науковій парадигмі П. Сорокін передбачав і намічав контури нової постіндустріальної техніки, яка ґрунтується на менш матеріалістичній і детерміністській сучасній науці, на відміну від чисто позитивістської науки трьох попередніх століть. Позначаючи важливий момент, котрий став каталізатором розвитку сучасної постіндустріальної техніки, П. Сорокін зазначив, що «…в галузі квантової механіки і на порозі електронної теорії, такі основні поняття матеріалістичної і механістичної науки, як «матерія», «об'єктивна реальність», «час», «простір», «причинність» вже незастосовні, а свідчення почуттів багато в чому втрачають своє значення» [2, с. 885].

Такий підхід відкрив можливості для розвитку технологій віртуальної реальності, «посиленої реальності», колективно керованих і вдосконалюваних мультимедійних баз даних, «відкритого коду» та інших феноменів інформаційного суспільства, що у своїй більшості виходять за рамки «класичних координат» системи інтелектуальної власності. Добробут розвинених країн, створений машинами індустріальної епохи, котрий породив тейярівські «незайняті сили», в новій науковій парадигмі має бути замінено постіндустріальної технікою, яка, на думку М. Епштейна, має справу з мисленням і числом, словом і духом – це техніка засобів комунікації та пересування, техніка одухотворення матерії та її зближення з нашим внутрішнім «я» [3,

с. 775]. Фактично він декларує початок нової техніки з небаченим раніше творчим потенціалом створення альтернативних реальностей віртуального світу.

Ю. Хабермас розглядає науку і технологію як культурні феномени, поміщаючи їх в ідеологічний вимір. На його думку, наука і технологія стають ідеологією з того моменту, коли М. Вебер ввів поняття «раціональність», й індустріалізація суспільної праці стала підкорятися стандартам раціонального. Це, в свою чергу, призвело до проникнення стандартів інтелектуальної діяльності в інші сфери, такі як урбанізація способу життя, технізація транспорту і засобів комунікації [4]. Це проникнення означає початок нового рівня суспільного розвитку – раціонального інформаційного суспільства (інтелектуальної цивілізації, суспільства знань), в якому наука і техніка перестають бути окремими і, до певної міри, замкнутими сферами людської діяльності, й вбудовуються в інституційні сфери суспільства, перетворюючи та змінюючи їх . В умовах наростаючої конвергенції природних і соціальних наук, технологія стає векторною силою культури суспільства постмодерну [5, с. 66].

Раціональне технологічне панування, що має інтелектуальну природу, є істотним фактором культуроґенезу інформаційного суспільства. В такому суспільстві «технологічний проект» розгортається у повний фронт, залучаючи людей і речі в єдиний синергетичний «коктейль»: їх вже важко розділити, їхнє злиття стає незворотнім процесом [6, с. 12]. Таким чином, в інформаційному суспільстві закладено два суперечливих, але взаємодіючих начала: раціональне (підтримується наукою і технікою), та ірраціональне (випадкове і незворотне), значення якого зростає по мірі розширення наших знань. На сучасному етапі наше наукове бачення природи зазнає радикальних змін у бік множинності, темпоральності та складності: практично в усіх процесах виявляється еволюція, різноманітність форм і нестійкість.

Характеризуючи специфіку нової наукової парадигми, П. Сорокін писав, що, на противагу застарілим, хоча все ще вживаним штампам механістичної, матеріалістичної та детерміністської біології, психології та соціології, новітні значні теорії в названих дисциплінах ясно показують, що явища життя, організм, особистість, розум, соціокультурні процеси не можуть розумітись як чисто матеріалістичні, механістичні і чуттєво сприймані реальності, й не зводяться до них [2, с. 886]. Таким чином, вказувалося, хоча й неявно, що прогрес в науці і технології повинен коеволюціонувати із прогресом в теорії соціальних наук, в тому числі – в юриспруденції та в питаннях філософії інтелектуальної власності.

На думку В. Тонна, нові технології призведуть до революційних змін в суспільстві, яке поставить під сумнів цінність і корисність багатьох фундаментальних парадигм гуманітаристики, теорій і моделей, на яких ґрунтуються цілі напрямки соціальних наук [7, с. 309]. Інформатизація суспільства, викликана досягненнями науки і техніки, на соціокультурному рівні призвела до тотальної «інформізації» суспільства. Інформізація означає впровадження в суспільну свідомість і культуру розуміння того, що інформація визначає кожен аспект нашого особистого і соціального життя. Іншими словами, все людське буття, що включає природу і культуру, мікрокосм і макрокосм, – всі реально існуючі сутності та ментально створені конструкти починають розглядатися і сприйматися як інформаційні структури.

Професор механічного інжинірингу Массачусетського технологічного інституту С. Ллойд описує Всесвіт як систему бітів, в котрій кожна молекула, кожен атом та елементарна частинка реєструє біти інформації, и вся історія Всесвіту, таким чином, – величезне й перманентне квантове обчислення, а сам Всесвіт – свого роду квантовий комп'ютер. «На початку був біт» – так починається книга С. Ллойда «Програмування Всесвіту» [8, с. 3]. Значення такого інформаційного підходу для культури важко переоцінити. Він змінює ставлення людини як до природного, так і до штучно створюваного нею світу. Грань між природним і штучно створеним стирається, що призводить до можливості нових експериментів у всіх сферах людської діяльності: виникають нано- та біотехнології, інформаційні й пізнавальні

(когнітивні) технології, а також екотехнології, які у комплексі складають основу науково-технічної парадигми сучасності. Ноосфера, синергетика, сингулярність, конвергенція, коеволюція – основні метанаративи культури сучасної інтелектуальної діяльності в цілому, та науки зокрема.

Якщо описувати процес розвитку науки в найбільш загальних рисах, ймовірно, можна сказати, що починається він із виникненням окремих, спочатку не пов'язаних між собою областей знання. Поступово відбувається їхнє об'єднання в певні комплекси, по мірі зростання яких знову проявляється тенденція до спеціалізації. Говорячи ж про специфіку розвитку технологій, можна відзначити, що вони практично завжди розвиваються взаємозалежно, і, як правило, прориви в одній області пов'язані з певними досягненнями в інших областях, а нерідко й обумовлені останніми.

Разом з тим, протягом тривалого періоду в минулому, динаміка розвитку технологій найчастіше визначалася яким-небудь одним ключовим відкриттям або прогресом у тій чи іншій області (відкриття металургії, використання енергії пару, винайдення електрики, ядерні досягнення тощо). Сьогодні ж, завдяки прискоренню науково-технічного прогресу, ми спостерігаємо перетинання в часі цілого ряду хвиль НТР. Зокрема, мова йде про розпочату в 1980-х рр. революцію в області інформаційних і комунікаційних технологій, про початок дещо пізніше (та нинішній активний розвиток) біотехнологічної й нанотехнологічної революцій, а також про бурхливий прогрес у розвитку когнітивістики.

За останнє десятиліття сформувався новий філософський концепт – т.зв. «конвергуючі технології». Ще в середині 1990-х на саме явище «зростаючої конвергенції технологій у високоінтегрованій системі, в якій старі ізольовані технологічні траєкторії стають буквально нерозрізненими», звернув увагу М. Кастельс. При цьому він підкреслював, що «…технологічна конвергенція все більше поширюється на зростаючу взаємозалежність між біологічною та мікроелектронною революціями, як матеріально, так і методологічно» [9, с. 78].

Фіксуючи це явище, згаданий концепт істотно розширює свій зміст, ставлячи в центр уваги синергетичну взаємодію між самими різними областями досліджень і розробок, такими як нанотехнології, біотехнології, інформаційно-комунікаційні технології й когнітивні науки. Нове, «посткастельсовське» розуміння поняття конвергуючих технологій почало стрімко формуватися приблизно з 2002 року, коли під егідою Національного наукового фонду США було висунуто т.зв. «NBIC–ініціативу». Взаємоперетини та взаємний вплив «nano», «bio», «info» і «cogno» запропонували йменувати акронімічним терміном «NBIC-конвергенція» в 2002 р. М. Роко й У. Бейнбрідж [10], підкреслюючи трансдисциплінарний характер сучасної науки.

Існує думка, що феномен, описуваний концепцією NBIC-конвергенції, являє собою радикально новий етап науково-технічного прогресу, і за своїми можливими наслідками є найважливішим еволюційно-визначальним фактором, який знаменує собою початок трансгуманістичних перетворень [11]. У структурі досліджень NBIC-конвергенції виділяються два цільових фокуси. Перший акцентує увагу на синергетичному об'єднанні вищезгаданих областей досліджень (nano-bio-info-cogno) і розробок у нанометричному масштабі. Ймовірно, вже в недалекому майбутньому реалізується ланцюгова реакція різних технологічних інновацій, котрі у своїй сукупності будуть здатні призвести до глобальної трансформації самого способу розвитку людської цивілізації в цілому. Цей фокус можна назвати «економіко-технологічним». Що ж стосується другого, то він акцентує увагу на т.зв. проблемі «вдосконалення людини», «покращення людської функціональності» (improving human performance).

NBIC-конвергенція має не тільки величезне наукове й практичне значення. Технологічні можливості, що розкриваються в ході NBIC-конвергенції, неминуче призведуть до серйозних культурних, ціннісно-світоглядних і соціальних

змін. Зокрема, це стосується перспектив перегляду традиційних уявлень про такі фундаментальні поняття, як «життя», «розум», «знання», «людина», «природа», «існування», «цінність», «власність», «право» та ін. Історично ці категорії формувалися й розвивалися в рамках досить повільно змінюваного суспільства. Тому дані категорії коректно описують тільки явища й процеси, що не виходять за рамки знайомого й звичного.

Можливо, що, на відміну від заснованої на повсякденному досвіді визначеності, людству в майбутньому доведеться зіткнутися із проблемою осмислення того, що реально у світі не існує чітких границь між багатьма явищами, які вважалися дихотомічними раніше. За таких умов раціональних рис набуває концепція «інформаційної інтерпретації життя», відповідно до якої цінність представляє не тільки матеріальний об'єкт (у тому числі – жива істота) як такий, але й інформація про нього. Звідси витікають сценарії т.зв. «цифрового безсмертя» [12, с. 29] – можливостей відновлення (відтворення) живих розумних істот за збереженою про них інформацією.

Якщо розвиток інформаційно-комунікаційних технологій став відносно звичним для суспільної свідомості, то прогрес в областях нанотехнологій та біотехнологій (особливо що стосується їх етичних аспектів) спричиняє значний суспільний резонанс. Ставлення суспільства до нанотехнологій вивчалося європейською службою «Євробарометр» [13]. Також можливі соціальні наслідки розвитку нанотехнологій (і реакції світового співтовариства на них) з 2005 року вивчає організована міжнародна робоча група «CRN» [14].

Закономірно, що проблема наслідків розвитку нано-біо-інфо-когно інновацій стає об'єктом філософських та соціологічних досліджень. На перспективах нанотехнологічного суспільного розвитку фокусуються різні дослідники [15; 16]. Конвергуючі технології задають нові траєкторії в загальній стратегії розвитку цивілізації, і в цьому контексті мають потребу в адекватному гуманітарному, філософському осмисленні. Відповідно, виникає необхідність у розробці соціогуманітарних проблем конвергентних технологій, з акцентуванням уваги на соціокультурних, антропологічних, економічних, правових, етико-екологічних та інших аспектах цих проблем, породжуваних специфікою NBIC-процесу. Можливо, саме такий підхід дозволить по-новому оцінити й значення інформації в структурі NBIC-моделі, її вплив на характер інтелектуального розвитку людства, а також співвідношення інформації, знань та об'єктів інтелектуальної власності в нових соціокультурних реаліях.

Важливим є той момент, що у сферу вивчення NBIC-моделі включені майже всі рівні організації матерії: від молекулярно-атомарної природи речовини («нано») до природи життя («біо»), природи розуму («когно») і процесів інформаційного обміну («інфо»). Навколо NBIC-концепту концентруються та інтегруються результати дослідження процесів, пов'язаних із породження нових змістів у широкому спектрі інтерсуб'єктивних взаємодій, внаслідок яких відбувається перенесення і трансформація знань від індивіда до індивіду, від організації до організації, від артефакту до індивіда.

Не менш важливим є також дослідження процесів комунікативного перенесення знань (та інформації взагалі, як одного з основних ресурсів інтелектуального розвитку людства) у просторі й часі з метою мінімізації відповідних витрат часу та енергії. По суті, мова йде про підвищення ефективності наявних і конструювання нових комунікативних інтерфейсів у синергетичній системі, де ключовими є «людина» і «рекурсивна складність середовища».

Із чотирьох згаданих областей у концепції NBIC-конвергенції найбільш розвинена нині – сфера інформаційно-комунікаційних технологій – на даний момент найчастіше надає інструменти для розвитку трьох інших. Зокрема, це можливості комп'ютерного моделювання різних процесів, розробка нових теоретичних основ і

новітніх інструментаріїв для біо- і нанотехнологій. Інформаційні технології уможливили істотно більш якісне вивчення матерії. Що ж стосується впливу інформаційних технологій на когнітивну область, він не обмежується використанням комп'ютерів у вивченні людського інтелекту. Комунікаційні технології також в усе більшому ступені доповнюють природні здібності людини до роботи з інформацією.

Однак не тільки із прогресивними тенденціями має справу сучасне людство в контексті конвергентних процесів та інформатизації. Ми також фіксуємо прояви ряду тенденцій, на перший погляд малопомітних, які, ймовірно, обумовлені зміною самої сутності глобалізації. Постараємося визначити ці тенденції в загальних рисах. Зокрема, звернемо увагу на такий інструментарій сучасного етапу глобалізації, як «high-hume», котрий вже ставав у певному ступені предметом соціально-філософської рефлексії [17], проте й досі викликає питання внаслідок своє суперечливості.

Відомо, що глобалізація (а це, перш за все, формування загальносвітового культурного і фінансово-інформаційного простору) по-справжньому почалася з інформаційної революції. Глобалізація виростає з нових технологій. При цьому найголовнішим змістом інформаційної революції стає зміна предмету праці. Якщо раніше людство займалося тим, що змінювало природу, то тепер найвигіднішим бізнесом, завдяки новітнім інформаційним технологіям, стає вплив на свідомість людини – як індивідуальну, так і суспільну. Цей дуже рентабельний і швидкоростучий бізнес, по суті, спричинив іншу революцію, наслідки якої досі належним чином не усвідомлені. З'явився навіть термін на противагу «high-tech» – «hi-hume».

Вже звичне явище «Hi-Tech» визначають як певну сукупність наукомістких і багатофункціональних технологій (що мають інформаційну природу – IT, нанотехнології, біотехнології), котрі здатні викликати ланцюгову реакцію нововведень, включаючи процеси самоорганізації систем [18, с. 221]. У той же час «Hi-Hume» – це високі соціогуманітарні технології, в основі яких лежить психологія, менеджмент і маркетинг (PR, управління проектами, реклама), що також мають інформаційний базис та супроводжують хайтек-виробництво.

Інакше кажучи, якщо «Hi-Tech» як і раніше впливає на неживу матерію, то «Hi-Hume» – це маніпулятивний вплив на формування людської свідомості. На думку деяких дослідників [19], PR (public relations) як різновид Hi-Hume-технологій значно відрізняється від звичайної реклами. Так, стандартний маркетинг (тобто, реклама) пристосовує товар до наших потреб, у той час як PR – пристосовує нас до вже наявного товару (наприклад: створює в суспільстві переконаність, що володіння останньою моделлю смартфона – це необхідність, а придбання тієї чи іншої інформаційної послуги – це безперечне благо, тощо). Саме цим цивілізований світ в дуже широких масштабах займається впродовж останнього десятиліття, однак суспільство в цілому до кінця не усвідомлює цього. Ми нерідко бачимо розвиток інновацій заради інновацій, тобто інтелектуальна діяльність не завжди відповідає реальним гуманітарним запитам й потребам. І навпаки, дійсно затребувані в суспільстві інновації, справді корисні інтелектуальні досягнення тримаються «за сімома печатками» за допомогою консервативної глобальної системи охорони інтелектуальної власності. Ці досягнення прагнуть ізолювати од вільного доступу суспільства системою патентів, механізмами «копірайту», тощо. Однак, то вже тематика іншого дослідження.

Ситуацію ж із «Hi-Hume» можна розглядати як закономірний етап у розвитку людства, коли його вплив на біосферу досягнув певної межі, і стає легше змінювати самих себе, аніж біосферу. Зазвичай в цьому плані говорять про генну інженерію, яка стосовно людини є все ж таки справою майбутнього, але зовсім забувають про формування нової свідомості (в т.ч. через Hi-Hume-технології). Які ж основні потенційні негативні наслідки соціальних маніпуляцій за посередництвом Hi-Hume?

Перша небезпека – т.зв. «самопрограмування»: закономірною стає практика, яка

полягає у спробах вирішувати реальні проблеми віртуальними методами, тобто шляхом зміни психології соціуму, його відношення до тих чи інших проблем (тут можна згадати і «вікна Овертона», й інші технології маніпуляції масовою свідомістю). Така практика стосується всіх систем управління, знижує їхню ефективність і навіть може зробити суспільство колективно неадекватним.

Друга небезпека – всередині цивілізованих прогресивних суспільств відбувається відрив «нео-еліти», яка використовує інформаційні технології та займається за допомогою них моделюванням масової свідомості, від решти суспільства, яке є лише об'єктом інформаційного впливу. Це, зокрема, досить сильно підриває можливості демократії та знецінює її ресурси, тому що головний сенс демократії – це дифузія ідей і уявлень про справедливий світоустрій із «низів» суспільної піраміди до самої її вершини – до еліти. Остання ж зобов'язана прислухатися до розумних вимог суспільства, і має санкціонувати їх через законодавчі механізми, в тому числі розповсюджуючи їхню дію на сферу інтелектуальної діяльності. Врешті-решт, якщо керуюча еліта набуває свідомість іншого типу, тоді переривається спочатку ментальний, а потім – й соціальний зв'язок між цією «інформаційною» нео-елітою та основною масою громадян. Між ними фактично губиться «спільний код», незважаючи на збереження всіх формальних інструментів державності, механізмів демократії, тощо.

Цілком природно, що оскільки користування новітніми технологіями вимагає відповідної освіти, певного рівня добробуту, а реальний доступ мас до високих технологій блокується і соціально-економічними факторами (низькими доходами, або недоступністю хорошої освіти), і юридичними механізмами (наприклад, неадекватністю копірайтерської політики щодо результатів інтелектуальної діяльності), – ця нерівність в інформаційному співтоваристві продовжує посилюватися. В результаті «інформаційний сектор» в недостатньо розвинених країнах вимирає природним шляхом, і закономірно концентрується в найбільш успішних країнах світу. Так розрив всередині суспільств поступово переростає в розрив між суспільствами, який стає все більш нездоланним. Адже з'являються технології, які, навіть при великому бажанні, вже не можна просто передати фізично – для їхнього засвоєння необхідне володіння певним масивом технологій нижчого порядку. А глобальна патентна система та агресивний всюдисущий «копірайт» якщо не загострюють цю «інформаційну нерівність» суспільств, то, щонайменше, консервують цей стан речей.

Новий формат інтелектуальної діяльності та інноваційного розвитку якісно змінює картину сучасного світу. До недавнього часу головним ресурсом розвитку, а відтак – і джерелом добробуту, було виробництво, традиційно закріплене на визначеній території. Прагнучи освоїти ту чи іншу територію, будь-який експансіоніст був змушений розвивати локальну інфраструктуру, підвищувати інтелектуальний потенціал місцевої робочої сили, налагоджувати виробництво, систему освіти та підвищення кваліфікації. В цьому відношенні й довоєнний, і післявоєнний колоніалізм були креативними, виконували гуманітарну, цивілізаторську місію, хоча були одночасно і деструктивними в інших відношеннях. Зараз же, коли головними ресурсами розвитку стають територіально мобільні фінанси й інтелект, тепер вже немає необхідності розвивати той або інший регіон, де вони є. Як би цинічно це не лунало, легше навпаки – максимально погіршити ситуацію в регіоні, щоб «ресурси» (інтелектуали і робочі руки) самі перебігли звідти, з «периферії», на територію т.зв. країн «ядра» (якщо користуватися термінологією світ-системного аналізу). Але в гонитві за матеріальними вигодами більшість країн авангарду не приймають до уваги важливі деталі, ігнорування яких, – і сьогодні, нажаль, це вже можна спостерігати, – створює загрози їх власній національній безпеці, соціальній стабільності та добробуту. Отже, глобальний «інформаційний розрив» – вкрай небезпечна недуга, вакцини від якої людство досі не виробило.

Інтелектуальна діяльність, як ми бачимо, змінює свою специфіку не тільки в

контексті NBIC-конвергенції, але й, почасти, під впливом Hi-Hume. В цілому ж зазначимо, що інтелектуальний фактор здійснює потужний вплив на ідеологію, економіку, політику, правову систему, на культуру в цілому, а відтак – і на спосіб життя, систему цінностей, суспільну психологію, тощо. Інтелектуальна діяльність завжди була тією ключовою складовою, що надавала імпульсу людському розвиткові.

Спробуємо дещо резюмувати викладене вище у наступному висновку.

Соціально-філософський аналіз питання щодо специфіки інтелектуальної діяльності в умовах NBIC-конвергенції визначає необхідність акцентувати увагу, щонайменше, на двох моментах.

По-перше, цивілізоване суспільство змінює свої підходи до пізнавальної діяльності. Сам факт фіксації такого явища, як «NBIC-конвергенція», свідчить про трансформацію культурних і смислових дискурсів, що вже відбувається.

По-друге, маємо, нарешті, усвідомити, що право інтелектуальної власності в тому форматі, в якому воно існує нині, з огляду на проаналізовані тенденції щодо зміни специфіки інтелектуальної діяльності – це ультраконсервативний юридичний соціальний інститут, що має глобальний масштаб. Ситуація із правовим регулюванням охорони та захисту результатів інтелектуальної діяльності, за своїм впливом на динаміку розвитку сучасної культури і науки, може бути охарактеризована як контрпродуктивна, майже «середньовічна». Цей контраст особливо відчутний в контексті NBIC-конвергентної концепції. Адже саме для середньовічних часів і був притаманний той безкомпромісний характер норм, що складають догматику нині існуючого інтелектуально-правового законодавства. Між тим сучасна постіндустріальна цивілізація потребує більш гнучкого законодавства щодо права власності у сфері інтелектуальної діяльності.

Необхідно робити поправку на те, що світ в «епоху інформації» змінюється незрівнянно динамічніше аніж тоді, коли надавалися середньовічні авторські «привілеї» або навіть тоді, коли було ухвалено Статут королеви Анни. Неможливо нескінченно підтримувати стандарти тих часів. А конвергентні процеси у сфері технічних, природознавчих, гуманітарних наук, інформатики – все, що було позначено терміном «NBIC-конвергенція», – вимагають лібералізації у сфері регламентації інтелектуальної діяльності.

Пошук балансу інтересів різних суб'єктів інтелектуальної власності та інтересів відкритого інформаційного суспільства залишається перспективним завданням суспільних наук, в т.ч. соціальної філософії. На сьогодні ж не існує універсального рецепту емансипації інтелектуальної діяльності від юридичних імперативів. Однак потреба домовитися стосовно нових стандартів в цій сфері, враховуючи зазначені вище новітні тенденції, в постіндустріальному суспільстві неминуче зростатиме.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Тейяр де Шарден П. Феномен человека: [пер. с фр. Вайнера О. С., Садовского Н. А.] / П. Тейяр де Шарден. – М.: АСТ, 2012. – 381 с.

2. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений = Social & Cultural dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships / П. Сорокин; пер. с англ. В. В. Сапова. – Санкт-Петербург: Изд-во Рус. Христиан. Гуманитарного института, 2000. – 1054 с.

3. Эпштейн М. Н. Знак пробела: о будущем гуманитарных наук / М. Н. Єпштейн. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 864 с.

4. Хабермас Ю. Техника и наука как «идеология» / Ю. Хабермас. – М.: Праксис, 2007. – 208 с.

5. The Routledge Critical Dictionary of Postmodern Thought / by Prof. Stuart Sim. – Routledge, New York, 1999. – 416 p.

6. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.

7. Tonn B. E. Coevolution of Social Science and Emerging Technologies / B. E. Tonn / Bainbridge W. S., Roco M. C. (editors). Managing Nano-Bio-Info-Cogno Innovations: Converging

Technologies in Society. – Dordrecht: Springer, 2006.
8. Lloyd S. Programming the Universe / S. Lloyd – New York: Alfred A. Knopf, 2006.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс // Пер. с англ. под научн. ред. О. И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
10. Roco M. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science / M. Roco, W. Bainbridge // NSF report, edited by Mihail C. Roco and William Sims Bainbridge. – Arlington, Virginia: National Science Foundation, 2002. – 468 p.
11. Horgan J. The Final Frontier [Electronic resource] / J. Horgan // Discover. – 27, № 10, Oct. – Access mode: http://www.discover.com/issues/oct-06
12. Bell G. Digital Immortality / G. Bell, J. Gray // Communications of the ACM. – 2001. – № 44 (3). – P. 28-31.
13. Eurobarometer surveys/ Public Opinion analysis [Electronic resource] – Access mode: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
14. Center for Responsible Nanotechnology [Electronic resource] – Access mode: http://www.crnano.org/
15. Bainbridge W. Massive Questionnaires for Personality Capture / W. Bainbridge // Social Science Computer Review. – 2003. – № 21 (3). – P. 267-280.
16. Roco M. Managing Nano-Bio-Info-Cogno Innovations: Converging Technologies in Society / M. Roco, W. Bainbridge // NSF report, 2005. – 390 p.
17. Стовпець О. В. Hi-Hume как разновидность социальных манипуляций в глобальных масштабах: негативные последствия / О. В. Стовпець // Збірник матеріалів V Всеукраїнської наукової конференції «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії», 10 грудня 2015 р. – Рівне: РІ КУП НАНУ, 2015. – 308 с. [Секція: Світоглядні орієнтири сучасного соціокультурного простору, їх трансформація та вибір]. – С. 58-60.
18. Жукова Е. А. Высокие технологии: между наукой и чудом / Е. А. Жукова // Вестник ТГПУ. – 2012. – Выпуск 5 (120). – С. 221-228.
19. Делягин М. Г. Глобализация: влияние нового уровня открытости на международную конкуренцию и общественные отношения [Электронный ресурс] / М. Г. Делягин – Режим доступа: http://www.pseudology.org/information

REFERENCES:

1. Teyyar de Sharden P. Fenomen cheloveka: [The phenomenon of man] [per. s fr. Vaynera O. S., Sadovskogo N. A.]. – M.: AST, 2012. – 381 s.
2. Sorokin P. A. Sotsial'naya i kul'turnaya dinamika: Issledovanie izmeneniy v bol'shikh sistemakh iskusstva, istiny, etiki, prava i obshchestvennykh otnosheniy [Social & Cultural dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships]; per. s angl. V. V. Sapova. – Sankt-Peterburg: Izd-vo Rus. Khristian. Gumanitarnogo instituta, 2000. – 1054 s.
3. Epshteyn M. N. Znak probela: o budushchem gumanitarnykh nauk [Sign of space: the future of the humanities]. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2004. – 864 s.
4. Khabermas Yu. Tekhnika i nauka kak «ideologiya» [Technology and Science as 'Ideology']. – M.: Praksis, 2007. – 208 s.
5. The Routledge Critical Dictionary of Postmodern Thought / by Prof. Stuart Sim. – Routledge, New York, 1999. – 416 p.
6. Prigozhin I., Stengers I. Poryadok iz khaosa. Novyy dialog cheloveka s prirodoy [Order out of chaos. The new dialogue of man with nature]. – M.: Progress, 1986. – 432 s.
7. Tonn B. E. Coevolution of Social Science and Emerging Technologies / Bainbridge W. S., Roco M. C. (editors). Managing Nano-Bio-Info-Cogno Innovations: Converging Technologies in Society. – Dordrecht: Springer, 2006.
8. Lloyd S. Programming the Universe – New York: Alfred A. Knopf, 2006.
9. Kastel's M. Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kul'tura [The Information Age: Economy, Society and Culture] // Per. s angl. pod nauchn. red. O. I. Shkaratana. – M.: GU VShE, 2000. – 608 s.
10. Roco M., Bainbridge W. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science // NSF report, edited by Mihail C. Roco and William Sims Bainbridge. – Arlington, Virginia: National Science Foundation, 2002. – 468 p.

11. Horgan J. The Final Frontier [Electronic resource] // Discover. – 27, № 10, Oct. – Access mode: http://www.discover.com/issues/oct-06

12. Bell G., Gray J. Digital Immortality // Communications of the ACM. – 2001. – № 44 (3). – P. 28-31.

13. Eurobarometer surveys/ Public Opinion analysis [Electronic resource] – Access mode: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

14. Center for Responsible Nanotechnology [Electronic resource] – Access mode: http:// www.crnano.org/

15. Bainbridge W. Massive Questionnaires for Personality Capture // Social Science Computer Review. – 2003. – № 21 (3). – P. 267-280.

16. Roco M., Bainbridge W. Managing Nano-Bio-Info-Cogno Innovations: Converging Technologies in Society // NSF report, 2005. – 390 p.

17. Stovpets' O. V. Hi-Hume kak raznovidnost' sotsial'nykh manipulyatsiy v global'nykh masshtabakh: negativnye posledstviya [Hi-Hume as a kind of social manipulation on a global scale: the negative effects] // Zbirnyk materialiv V Vseukrainskoi naukovoi konferentsii «Suchasni problemy humanitarystyky: svitohliadni poshuky, komunikatyvni ta pedahohichni stratehii», 10 hrudnia 2015 r. – Rivne: RI KUP NANU, 2015. – 308 s. [Sektsiia: Svitohliadni oriientyry suchasnoho sotsiokulturnoho prostoru, yikh transformatsiia ta vybir]. – S. 58-60.

18. Zhukova E. A. Vysokie tekhnologii: mezhdu naukoy i chudom [High technology: between science and miracle] // Vestnik TGPU. – 2012. – Vypusk 5 (120). – S. 221-228.

19. Delyagin M. G. Globalizatsiya: vliyanie novogo urovnya otkrytosti na mezhdunarodnuyu konkurentsiyu i obshchestvennye otnosheniya [Globalization: The impact of the new level of openness to international competition and social relations] [Electronic resource]. – Access mode: http://www.pseudology.org/information

Стовпец А. В., Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского (Одесса, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Специфика интеллектуальной деятельности в условиях nbic-конвергенции: социально-философские аспекты исследования института интеллектуальной собственности

Аннотация. *В данной статье с позиций социальной философии анализируется специфика интеллектуальной деятельности – деятельности, имеющей творческий характер и потенциально связанной с созданием объектов права интеллектуальной собственности – в контексте NBIC-конвергенции. Изучение самого феномена NBIC-конвергенции (как современной парадигмы развития культуры интеллектуальной деятельности) осуществляется в рамках монографического социально-философского исследования института интеллектуальной собственности – одного из ключевых социальных институтов постиндустриального общества.*

Ключевые слова: *институт интеллектуальной собственности, NBIC-конвергенция, интеллектуальная деятельность.*

Stovpets O., South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky (Odessa, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Intellectual activity's specifics in the context of nbic-convergence: social-philosophic aspects of intellectual property institution research

Abstract. *The article analyzes in social philosophy context the specifics of intellectual activity – a creative activity connected potentially with intellectual property rights objects – considering the NBIC-convergence situation. The exploration of NBIC-convergence phenomenon (as a modern paradigm for the culture of intellectual scientific activity) has been proceeding within the framework of monographic socio-philosophical research for the intellectual property institution – one of the most significant social institutions for post-industrial society.*

Social and philosophical analysis of the specific issue of intellectual activity in terms of NBIC-convergence determines the need to focus at least on two points.

First, civilized society changes its approach to cognitive activity. The fact that fixing such phenomena as «NBIC-convergence», shows the transformation of cultural and semantic discourses that are happening.

Secondly, we finally realize that the intellectual property right in the form in which it exists now, in view of analyzes trends in the changing specifics of intellectual activity - is ultra-legal

social institution that is global in scale. The situation with the legal regulation of protection and enforcement of intellectual activity, its impact on the dynamics of contemporary culture and science, can be described as counterproductive almost «medieval». This contrast is particularly significant in the context of NBIC-convergence concept. For it to medieval times and that was inherent nature of uncompromising standards that constitute intellectual dogma now existing legal regulations. Meanwhile the modern post-industrial civilization needs more flexible legislation on ownership of intellectual activity.

Key words: *intellectual property institution, NBIC-convergence, intellectual activity.*

УДК 1(091)

Стокалич І. С.
молодший науковий співробітник
Центр гуманітарної освіти
Національної академії наук України
(Київ, Україна), E-mail: stokalichi@gmail.com

ОБРАЗ «ВЕЛИКОГО ІНКВІЗИТОРА» Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО У ФІЛОСОФІЇ СРІБНОГО ВІКУ

Анотація. *У статті інтерпретується образ «Великого інквізитора», створений Ф. М. Достоєвським. Показано вплив творчості письменника на філософію Срібного віку. Автор досліджує духовно-релігійні, світоглядні, соціально-філософські проблеми в роботах М. О. Бердяєва, С. М. Булгакова, В. В. Розанова.*

Ключові слова: *релігійна філософія Ф. М. Достоєвського, образ «Великого інквізитора», Срібний вік, свобода і відповідальність людини, духовне та соціальне.*

Різноманітні духовно-культурні та суспільні трансформації в історії та сучасності вимагають осмислення світоглядних підстав історичних перетворень. За таких умов особливий інтерес викликає досвід осмислення даних питань в історії філософії. Звернення до російської релігійної філософії, зокрема, творчості письменника-філософа Ф. М. Достоєвського та плеяди мислителів Срібного віку, є актуальним принаймні у двох аспектах: по-перше, текст «Великого інквізитора» містить трансісторичні проблемні ситуації буття людини і суспільства, що характеризують соціокультурний розвиток людства і потребують свого переосмислення у контексті сучасності; по-друге, аналіз зв'язку творчої спадщини Достоєвського з розвитком філософії у добу Срібного віку дозволяє розв'язати й суто історико-філософську проблему – точніше представити особливості даної релігійно-філософської традиції, специфіку постановок у її межах антропологічних та соціально-філософських проблем.

Предмет наукового дослідження – філософські ідеї, представлені в легенді «Великий інквізитор», створеної Ф. М. Достоєвським в романі «Брати Карамазови». Мета статті – проаналізувати вплив художнього образу Великого інквізитора на філософію російського Срібного віку. Для досягнення цієї мети вирішувалося наступне завдання – представити духовно-релігійні, світоглядні, соціально-філософські, суспільно-історичні проблеми в роботах М. О. Бердяєва, С. М. Булгакова, В. В. Розанова, що були поставлені в контексті філософських міркувань Ф. М. Достоєвського. Методологічним принципом дослідження є герменевтична інтерпретація тексту «Легенди». Дослідження обраної проблематики сучасними науковцями може бути представлене роботами Г. Є. Аляєва, П. П. Гайденко, В. В. Лимонченко, М. О. Масліна, І. М. Мелікова, Н. В. Мотрошилової, Ю. Ф. Карякіна, А. М. Шестакова та ін. Істотне значення для даного доробку мають наступні тлумачення обраної теми та загалом творчості письменника-філософа.

На наш погляд, важливо розуміти, що опосередкованою ланкою між філософськими ідеями Достоєвського і філософів початку XX ст. виступало вчення